

Jakowski, Marjan

Sprawozdanie Sekretarza Generalnego Marjana Jakowskiego z działalności T. N. W. za rok 1916/17 i za dziesięciolecie 1907-1917

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 10, 116-147

1917

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

2.

**Sprawozdanie Sekretarza generalnego Marjana
Jakowskiego z działalności T. N. W. za rok 1916/17
i za dziesięciolecie 1907—1917.**

DOSTOJNE ZGROMADZENIE!

W dniu dzisiejszym Towarzystwo Naukowe Warszawskie kończy pierwsze dziesięciolecie swego istnienia. Jakkolwiek dość krótki to okres działalności instytucji naukowej, aby podawać wyczerpującą jego historję, czujemy się obowiązani do przedstawienia społeczeństwu polskiemu w krótkim zarysie tego, co Towarzystwo przez ten czas zrobiło i jak się rozwijało, gdyż egzystuje ono jedynie dzięki poparciu oświeconych jednostek i instytucji prywatnych z jednej, oraz dzięki usilnej pracy ludzi nie posiadających przeważnie żadnych stanowisk urzędowych, zapewniających im spokojną egzystencję, z drugiej strony.

Zanim jednak przedstawię ten krótki zarys dziesięcioletniej działalności Towarzystwa, muszę według obowiązującego nas zwyczaju przedstawić Wam, Wielce Szanowni Państwo, możliwie skrócone sprawozdanie z czynności jego za rok ostatni. W ogólnej charakterystyce warunków pracy, rzec można, różnił się on istotnie od roku ubiegłego chyba tylko tem, że utrudnione warunki pracy naukowej, ze względu na przeciągającą się wojnę, były naogół jeszcze dużo gorsze. Takież samo odcięcie niektórych członków Towarzystwa od Warszawy, taka sama trudność i prawie niemożność komunikowania się z instytucjami naukowymi za granicami Polski, takąż sama drożyzna i trudność w zdobywaniu środków pomocniczych do badań naukowych.

Skład osobisty Towarzystwa uległ dość dużym zmianom w roku sprawozdawczym, jakkolwiek przyjęto do Towarzystwa 6 nowych członków rzeczywistych, lecz zmarło członków 7. Z końcem więc roku tego Towarzystwo liczy ogółem członków 134, w czym 4 honorowych i 130 rzeczywistych. Przyjęto do Towarzystwa pp. Dębińskiego Bolesława, Kowalskiego Józefa, Kryńskiego Mirosława Zbigniewa, Mazurkiewicza Stefana, Morozowicza Józefa i Smoluchowskiego Marjana. Przed tygodniem grono członków honorowych Towarzystwa zwiększone zostało o 6 osób, wybranych z okazji 10-lecia na tę godność—są to pp. Benedykt Dybowski i Oswald Balzer ze Lwowa, Emil Godlewski (starszy) i B. Ulanowski z Krakowa, Władysław Holewiński z Warszawy i Franciszek Chłapowski z Poznania.

Niezwykle liczne ofiary zabrała śmierć w roku sprawozdawczym z grona Towarzystwa, jak nadmieniałem, członków 7, a niektórzy z nich byli to uczeni znani na polu wszechświatowej nauki — zwłaszcza ucierpiał znacznie Wydział III Towarzystwa przez śmierć swych członków ś. p. Marjana Raciborskiego, znanego w świecie naukowym botanika, ś. p. Marjana Smoluchowskiego, wszechświatowej sławy fizyka i ś. p. Józefa Nussbauma Hilarowicza, powszechnie znanego biologa. Z członków Wydziału I-go zmarł młody uczony lingwista Mirosław Zbigniew Kryński. Wydział II utracił znakomitego lekarza filozofa dr. Władysława Biegańskiego, historyka Edwarda Bogusławskiego i znanego prawnika i ekonomistę Karola Dunina.

Pamięci Ich chcę poświęcić słów kilka.

Dr. Władysław Biegański, znakomity lekarz djagnosta i filozof zajmował skromne stanowisko lekarza prowincjonalnego nie zaś profesora na katedrze w którejś z naszych wszechnic. Jest to jaskrawą ilustracją tych stosunków, jakie u nas panowały do niedawna; a zarazem życie jego i owoce pracy naukowej są dowodem, co może działać energiczna jednostka o wyższym umyśle nawet w tak ciężkich warunkach, gdy trzeba dzielić czas między pracę naukową a ciężką pracę zarobkową dla chleba, do tego pracę lekarza prowincjonalnego. Prace jego z zakresu djagnostyki i patologji, ogłoszone drukiem w kilku wydaniach, a zwłaszcza prace z zakresu logiki i filozofji zapewniły mu znane imię w świe-

cie naukowym; wyrobione od dawna to imię naukowe spowodowało, że ś. p. Władysław Biegański był zaproszony przez inicjatorów Towarzystwa do grona jego założycieli. Pisał też dużo z zakresu etyki lekarskiej i historii medycyny.

Edward Bogusławski, znany historyk, wychowaniec Szkoły Głównej, był członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego prawie od jego zawiązania i powołany został do niego zaraz przy pierwszych wyborach. Zwłaszcza historia słowiańszczyzny zawdzięcza mu bardzo dużo i rzec można, że był to badacz prawie jedyny u nas traktujący ten temat, po poważnych i głębokich studjach, dokonywanych pośród tych narodowości, jakie stanowiły cel jego badania. Oprócz oddzielnych traktatów z tego zakresu, wydał całkowitą historję Słowian a także historję Polski.

Karol Dunin, magister prawa cywilnego, znany polski prawnik i ekonomista, należał do grona założycieli Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Prócz różnych stanowisk w stowarzyszeniach ekonomicznych i prawniczych, poświęcał się praktyce adwokackiej w Warszawie, gdyż droga nauczania uniwersyteckiego, mimo wszelkich po temu kwalifikacji, była dla niego u nas, jako dla Polaka, zamkniętą. Prace jego dotyczyły dawnego prawa mazowieckiego, a prócz tego pisał dużo w zakresie obowiązującego prawa cywilnego, wydał podręcznik prawa handlowego, a pozatem bardzo często na łamach organów specjalnych, poświęconych prawu, zabierał głos w sprawach urzędzeń prawnopaństwowych i o nowych prawach, do nas wprowadzanych.

Mirosław Zbigniew Kryński, młody uczony lingwista, nie mógł rozwinąć swych zdolności na terenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, gdyż śmierć zabrała go prawie bezpośrednio po wyborze na członka. Pozostawił prace z zakresu czystej lingwistyki, także prace z zakresu heraldyki, a wreszcie pracował nad gramatyką języka polskiego.

Prof. Józef Nusbaum-Hilarowicz, profesor zoologii i anatomji porównawczej na Uniwersytecie Lwowskim oraz członek korespondent Akademji Umiejętności w Krakowie, był jednym z najwybitniejszych zoologów polskich. Owocem niezamordowanej jego pracy było przeszło dwieście rozpraw z zakresu zoologii, anatomji porównawczej i embryologii opisowej i doświadczalnej. Prace jego nad rozwojem zarodkowym skorupiaków i owadów, poszu-

kiwania nad anatomją i rozwojem ryb, wreszcie badania nad zjawiskami regeneracji u ryb i robaków zapewniły mu pierwszorzędne imię w nauce europejskiej. Prócz wielu badań oryginalnych zmarły nasz członek zbogacił literaturę naukową polską licznym szeregiem książek i rozpraw poświęconych rozbirowi współczesnych zagadnień biologicznych, a niektóre z nich, pisane w zakresie popularyzacji, przyczyniły się bardzo do szerzenia w naszym społeczeństwie zdrowych pojęć biologicznych. Stworzył on prawdziwą szkołę zoologiczną w swej pracowni przy wszechnicy lwowskiej, a liczni jego uczniowie pracami, które wyszły z tej pracowni pod jego kierunkiem, przyczynili się bardzo do postępu nauki polskiej.

Prof. Marjan Raciborski, profesor na katedrze botaniki Wszechnicy Jagiellońskiej, należał oddawna do botaników cieszących się słuszenie wszechświatową sławą. Początkowo asystent katedry botaniki w Krakowie, po pracach dokonanych we Wrocławiu, Bonn, Strassburgu i Tybindze, został asystentem Zakładu fizjologii roślin w Monachjum, skąd w r. 1896 powołany został przez rząd holenderski na wyspę Jawę, gdzie przez lat kilka prowadził badania nad paprociami a potem nad tytoniem i trzcinaą cukrową w Kagok-Tekel i w Buitenzorgu. W 1900 r. opuścił Jawę w celu objęcia katedry botaniki w Dublanach, potem we Lwowie, wreszcie w r. 1912 katedry na wszechnicy Jagiellońskiej. Był niewątpliwie jedynym botanikiem, nietylko polskim, który jednocześnie i równomiernie obejmował w całości naukę o świecie roślinnym. Pracował dużo nad systematyką i florystyką słuźowców i grzybów, glonów, rodniowców i nasiennych. Znakomitym był paleontologiem, świetnym morfologiem i patologiem roślin, a równocześnie położył znakomite zasługi i jako fizjolog roślinny. A przytem prócz badań naukowych stworzył on instytuty biologiczne we Lwowie a ostatnio w Krakowie, którymi pierwszorzędne uniwersytety europejskie mogłyby się poszczycić.

Prof. Marjan Smoluchowski, profesor fizyki na Wszechnicy Jagiellońskiej, wybrany niedługo przed zgonem rektorem tejże Wszechnicy, pozyskał w ostatnich latach zasłużoną sławę wszechświatową swemi podstawowemi odkryciami w zakresie fizyki cząsteczkowej i zasadniczych podstaw fizyki współczesnej. Znanemi już były badania jego nad przewodnictwem cieplnem gazów oraz nad teorią endosmozy elektrycznej. W r. 1906 ogłosił

swą słynną i cieszącą się wszechświatowem uznaniem pracę p. t. „Zarys teorii kinetycznej ruchów Browna“. Praca ta przyczyniła się do umysłowania pojęć teorii kinetycznej i pchnęła na nowe tory sposób myślenia fizyków współczesnych. Prace nad zjawiskami w t. zw. stanach krytycznych rzuciły jasne światło na pojęcie nieodwracalności zjawisk i przyczyniły się olbrzymio do postępów nauki w czasach ostatnich. Wreszcie dociekania Smoluchowskiego nad ciałami koloidalnymi pozwolą na podstawie teorii jego oprzeć fizykę koloidów na ścisłych i jasnych podstawach. Zasługi naukowe zmarłego pozwalają go stawiać na równi z najgenialniejszymi umysłami w historii fizyki. Towarzystwo nasze miało wszelką nadzieję pozyskania zmarłego przedwcześnie swego członka do pracy na swoim gruncie w Warszawie i wśród Towarzystwa, jako kierownika pracowni fizyki doświadczalnej, lecz nieubłagana i nieoczekiwana śmierć ś. p. Smoluchowskiego zniweczyła, niestety, te nadzieje.

Oto krótki zarys działalności zmarłych w roku sprawozdawczym członków naszego Towarzystwa. Cześć Ich pamięci!

W ciągu roku ostatniego odbyło się w Towarzystwie Naukowym Warszawskim ogółem 67 posiedzeń, z czego posiedzeń ogólnych wraz z publicznymi 5, Zarządu 15, Komisji rewizyjnej 4, reszta przypada na posiedzenia ściśle naukowe, a mianowicie: 9 posiedzeń Wydziału I, 9 Wydziału II, 10 Wydziału III, 6 Rady pracowni naukowych, 1 Komisji Historycznej, 3 Komisji Statystycznej i 5 Komisji do badań astronomicznych, geofizycznych i meteorologicznych.

Z kolei przechodzę do krótkiego zestawienia czynności naukowych Towarzystwa, rozpoczynając od Wydziałów.

Wydział I, językoznawstwa i literatury, w roku sprawozdawczym odbył 9 posiedzeń, na których przedstawili swe referaty pp. Br. Chlebowski, K. Wóycicki, J. Kleiner, W. Borowy, J. Dicksteinówna, A. A. Kryński i T. Benni (2).

Przedyskutowano przysłany przez Akademię Umiejętności w Krakowie projekt reformy pisowni i powziętą w tej sprawie opinię, całkowicie przychyłającą się do uchwał Walnego Zgromadzenia członków Akademii d. 17 lutego 1917 r., uchwalono przesłać do Akademii Umiejętności, co zostało uskutecznionem przez Zarząd Towarzystwa.

Komisja do badań nad historją literatury i oświaty oraz językowa posiedzeń w roku sprawozdawczym nie urządziła.

Wydział II, nauk antropologicznych, społecznych, historii i filozofji, w okresie sprawozdawczym odbył również 9 posiedzeń, na których wygłoszono 17 referatów. Referaty te z zakresu historii wygłosili pp. L. Babiński, M. Baruch, St. Ehrenkreutz, O. Halecki, M. Handelsman, W. Kamieniecki, Al. Kraushar (2), R. Kuratow, A. Rybarski i K. Tymieniecki (2). Z zakresu archeologii przemawiali pp. L. Kozłowski (2) i B. Werner (2). Z zakresu filozofji wygłosił referat p. E. Majewski.

Komisja Historyczna starała się zwalczać niepomysłne warunki czasu wojennego i rozpocząć wykonanie dawniej zamierzonych i już opracowanych wydawnictw.

Teksty aktów unji polsko-litewskiej są gotowe do druku w opracowaniu pp. Kutrzeby i Semkowicza i jest nadzieja, że przeszkody techniczne i finansowe będą w najbliższym czasie usunięte i druk będzie się mógł rozpocząć. Natomiast album światłodrukowych odbitek, mimo starań kierownika wydawnictw i sprawności firmy B. Wierzbicki, nie mógł być wykonany. Praca przygotowawcza nad dalszemi częściami Atlasu Rzpltej doprowadziła do konieczności rewizji jego zadań i metod stosowanych dla ich osiągnięcia. Okazała się również potrzeba przeprowadzenia badań nad charakterem podziałów administracyjnych w Polsce. Rezultaty tych badań p. W. Kamieniecki podał do druku w Przeglądzie historycznym; jednocześnie p. Jan Natanson opracował dzieje granicy moskiewskiej. Praca jego niezadługo będzie gotowa do druku.

Z wydawnictw rozpoczętych są w druku trzy najstarsze księgi sądowe mazowieckie w opracowaniu pp. Handelsmana, Rybarskiego i Tymienieckiego, oraz I-szy tom Kodeksu Mazowieckiego opracowany przez p. Kochanowskiego.

Przedmiotem szczegółowych rozpraw Komisji było sprawozdanie Kierownika wydawnictw p. J. Siemieńskiego z doświadczeń poczynionych z aparatem fotograficznym do kopjowania materiałów wydawniczych, w podróży archiwalnej w r. 1914 w postaci kilkuset zdjęć. Komisja ustaliła jako usprawiedliwiony postulat naukowy, że wydawnictwa materiałów, których wydawca nie może mieć pod ręką podczas ostatecznego opracowywania i druku, powinny być robione przy pomocy kopji fotograficznych. Wpływa

stąd postulat techniczny, aby w każdym znaczniejszem centrum archiwalnem znajdował się odpowiedni aparat do użytku pracowników naukowych.

Gabinet Nauk Historycznych, pozostający pod zarządem kierownika p. M. Handelsmana i asystenta p. A. Rybarskiego, prowadził w miarę możliwości swą działalność, której okoliczności stanu obecnego stawiają poważne przeszkody zwłaszcza w zakresie otrzymywania publikacji naukowych krakowskich i lwowskich. Sprowadzanie publikacji niemieckich jest stosunkowo łatwiejsze. Dlatego też tem cenniejszym dla Gabinetu Nauk Historycznych nabytkiem są dzieła z daru ś. p. E. Bogusławskiego, które znacznie wzbogaciły w roku sprawozdawczym zbiory Gabinetu. W chwili obecnej (I. XI. 1917) Gabinet posiada 1409 dzieł, co stanowi 2508 tomów (wobec 1105 dzieł w 2044 tomach w dniu I. XI. 1916). Zasadniczemi w Gabinetecie Historycznym były jak i w latach poprzednich prace wydawnicze, prowadzone pod kontrolą Komisji Historycznej. W tym zakresie nad wydawnictwem Kodeksu Mazowieckiego pracował w Gabinetecie p. J. K. Kochanowski i współpracownik wydawnictwa p. Hirszowski. P. J. Iwaszkiewicz ukończył kopjowanie korespondencji F. Łubieńskiego. Specjalne studia prowadziły w Gabinetecie te same osoby, co w roku ubiegłym. Z nich p.p. L. Babiński i R. Kuratow wygłosili w T. N. W. odpowiednie referaty. Ponadto p. J. Natanson opracował geograficznie wschodnie granice Rzptej, p. Łopaciński opracował stosunek Polski do Turcji i, wspólnie z kierownikiem Gabinetu p. M. Handelsmanem przygotował registr traktatów, dotyczących Polski w XIX w. P. Tymieniecki przygotował do druku Wybór źródeł do historii średnio-wiecznej Polski dla użytku szkół wyższych.

W roku sprawozdawczym z Gabinetu korzystało 1152 czytelników (w roku ubiegłym 1352). Zmniejszenie się tej liczby tłumaczy się przedwakacyjnymi wypadkami z życia uniwersyteckiego.

Komisja Statystyczna przy Wydziale II-m T. N. W. w okresie sprawozdawczym odbyła 3 posiedzenia, na których rozpatrywano sprawy bieżące, związane z wydawaniem Rocznika Statystycznego oraz uruchomieniem Gabinetu nauk ekonomicznych. Na posiedzeniach tych zostały wygłoszone komunikaty naukowe p.p. W. Wakara, E. Strasburgera i K. Sienkiewicza. W listopadzie 1916 wyszedł z druku III tom Rocznika Statystycznego wydany pod

redakcją Redaktora wydawnictw Komisji, przyczem koszty opracowania i druku pokryte zostały z zapomogi, udzielonej przez Kasę im. Mianowskiego. Oprócz członków Komisji w posiedzeniach jej i pracach brali udział p.p. W. Babiński, M. Ciemniwski, F. Doleżał, K. Kacperski, J. Konczyński, K. Sienkiewicz, H. Tenenbaum, St. Thugutt, W. Wakar i A. Zakrzewski.

W Gabinetecie nauk ekonomicznych w końcu roku naukowego 1916/17 została podjęta praca o ustroju skarbowym w Polsce w XVII wieku, przy współudziale p. Leona Babińskiego.

Na posiedzeniach Wydziału III-go, poświęconego *naukom matematycznym i przyrodniczym*, odczytano i rozpatrzono 90 prac, rozpraw i komunikatów, ściśle specjalnego charakteru. Z zakresu nauk *anatomicznych* wygłosił referat p. J. Koelichen; *antropologicznych*: p.p. L. Brenneisen, M. Bussel, B. Gelbfisz, St. Lenczewicz, E. Loth (dwa), K. Stołyhwo; *bakterjologicznych*: p.p. L. Karwacki (dwa), J. Groerówna, J. Marszewska, A. Sachnowski, St. Serkowski, L. Szereszewski, L. Światopełk-Zawadzki; *botanicznych*: p.p. E. Malinowski (pięć), M. Sachsowa, Z. Wóycicki (trzy); z zakresu *chemji*: p.p. R. Frankowski, K. Jabłczyński, W. Więckowski, H. Lachs (dwa); z działu *fizyki*: p.p. J. Wierusz-Kowalski (dwa), F. J. Wiśniewski (dwa); z zakresu *fizjologii*: p.p. K. Białaszewicz, St. J. Przyłęcki (trzy), K. Szokalski (dwa); z prac *geologicznych*: p.p. A. Fleszar, St. Lenczewicz (trzy), St. Małkowski, Br. Rydzewski, J. Samsonowicz; prace *matematyczne*: p.p. H. Müntz, J. Rudnicki, i R. Witwiński; *meteorologiczne*: p.p. Wł. Gorceżyński (trzy), L. Pogorzelski, W. Pogorzelski (dwa), Wł. Smosarski, I. Wolman; z zakresu *patologii*: p.p. M. Bornstein, W. Grzywo-Dąbrowski, E. Flatau, M. Zylberlastówna, St. Kopczyński i A. Sokołowski; z prac *psychologicznych*: p. St. Orłowski; *radjologicznych*: p.p. L. Wertenstein (dwa) i M. Wertensteinowa; *zoologicznych*. p.p. J. Domaniewski (dwa), St. Kopeć, J. Nusbaum-Hilarowicz (trzy), W. Poliński (dwa), J. Prüfer (dwa), J. Stolcman, St. Sumiński, I. Szpotańska, S. Tenenbaum, J. Tur (sześć), H. Zagrodziński, Z. Zakolska (dwa).

W ciągu okresu sprawozdawczego Komisya do badań astronomicznych, geofizycznych i meteorologicznych odbyła 5 posiedzeń, na których wygłoszono 12 komunikatów i referatów. P. W. Gorceżyński (trzy referaty), p. W. Pogorzelski

ski (cztery), p. W. Smosarski (dwa), p. S. Świdorski (dwa) i p. G. Tołwiński.

W posiedzeniach Komisji brali w okresie sprawozdawczym udział: przewodniczący p. S. Dickstein, sekretarz komisji p. W. Górczyński oraz p.p. M. Ciemniowski, B. Danielewicz, A. Dobrowolski, S. Dziubałtowski, W. Jeziński, J. Kołodziejczyk, L. Kojrański, I. Kosiński, F. Kucharzewski, S. Lencewicz, F. Piotrowski, W. Pogorzelski, Samsonowicz, W. Sawicki, W. Smosarski, A. Sokołowski, S. Świdorski, G. Tołwiński, L. Wertensteinowie i F. Wiśniewski. Ogółem osób 23.

Zwracam się obecnie do sprawozdania z działalności *pracowni i gabinetów* istniejących przy naszym Towarzystwie przeważnie przy Wydziale III-im.

Pracownia Antropologiczna w 12-ym roku swego istnienia, a w 6-ym od przyłączenia do T. N. W. rozwijała się dalej pomyślnie, pomimo wielu utrudnień i przeszkód. Personel jej w okresie sprawozdawczym składał się z kierownika p. Kazimierza Stołyhwy, asystentów w oddziale antropologii morfologicznej: pp. M. Lipcówny i R. Tylplówny i asystentów w oddziale archeologicznym: pp. R. Jakimowicza i St. Krukowskiego.

Działalność naukowa pracowni antropologicznej w okresie sprawozdawczym polegała na opracowywaniu naukowym różnych tematów z dziedziny antropologii, co szczegółowo wymienione będzie w sprawozdaniu drukowanym w Roczniku T. N. W. Pracowali w tym czasie pp. Brenneisen, A. Czajkowski, R. Jakimowicz (dwa tematy), L. Kozłowski, M. Lipcówna, St. Ptak, ks. B. Rosiński, St. Sterling, K. Stołyhwo (3 prace), E. Stołyhwowa, R. Tylplówna (3 tematy) i B. Werner (3 tematy). Ogółem opracowywano 21 spraw naukowych. Rezultaty niektórych badań zostały już ogłoszone.

W roku 1916 wydany został pod kierownictwem p. Kazimierza Stołyhwy tom I „Prac z pracowni antropologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego“, poświęcony pamięci Józefa Majera, pierwszego profesora antropologii na Wszechnicy Jagiellońskiej oraz twórcy Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie. Tom ten zawiera prace ogłoszone drukiem w „Sprawozdaniach z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego“ w przeciągu lat 1914—1916.

Wreszcie zaznaczyć należy, że w r. 1917 z funduszu imienia ś. p. Marji Stołyhowej przyznana została przez Wydział III-ci nagroda ks. Rosińskiemu za pracę p. t. „Badania antropologiczne nad żuchwami ziem polskich“, która to praca została wykonana w Pracowni Antropologicznej T. N. W. i ogłoszona drukiem w Sprawozdaniach z posiedzeń T. N. W. w r. 1916.

Podobnie jak w latach ubiegłych w Pracowni Antropologicznej zogniskowana była działalność byłej Komisji Antropologicznej T. N. W., a mianowicie w okresie sprawozdawczym odbyto 11 posiedzeń konferencyjnych, na których rozpatrzono i przedyskutowano rozprawy i referaty następujących osób: pp. L. Brenneise-na (dwa), A. Czajkowskiego, A. Hertzówny, L. Krzywickiego, S. Lencewicza, M. Lipcówny, St. Poniatowskiego, K. Stołyhwy (dwa) i B. Wenera (dwa). W powyższych posiedzeniach konferencyjnych brały udział 22 osoby.

Prócz osób powyżej wymienionych, w okresie sprawozdawczym korzystało z księgozbioru, urządzeń i zbiorów naukowych pracowni antropologicznej 15 osób oraz Zakład Anatomji Opisowej Uniwersytetu Warszawskiego. Odbywały się również w lokalu tejże pracowni ćwiczenia praktyczne z antropologii i anatomji człowieka pod kierunkiem p. Kazimierza Stołyhwy oraz p. Marty Rzewuskiej. W ćwiczeniach tych brało udział w ciągu roku szkolnego 1916/17 osób 19. Razem w okresie sprawozdawczym pracowało w Pracowni Antropologicznej i korzystało z jej księgozbioru, urządzeń i zbiorów naukowych 55 osób. Nadto pracowała w Pracowni Antropologicznej p. Pelagja Dyniewiczówna, delegowana przez Sekcję pomocy dla inteligencji Komitetu Obywatelskiego, która wykonywała rysunki do prac naukowych oraz tablice do wykładów antropologii.

Gabinet botaniczny w roku sprawozdawczym prowadził w dalszym ciągu pracę nad uporządkowaniem zielnika po ś. p. Fr. Błońskim. Pozostało zeń jeszcze tylko około 200 paczek do rozsegregowania, oczyszczenia i zdezynfekowania. Dotkliwy brak papieru i drożyzna produktu tego zmusza do zmieszczania chwilowo roślin w arkuszach, w których przechowywały się one dotychczas.

Zabiegi Zarządu Towarzystwa w celu stworzenia zielnika centralnego posunęły się o tyle naprzód, że zadeklarowali oddanie na przechowanie i użytkowanie swych zbiorów: 1) Muzeum Przemysłu

i Rolnictwa, 2) Towarzystwo Farmaceutyczne Warszawskie. Ponadto Gabinet otrzymał w darze od p. Kreczmara zielnik dr. Sznabla, który wszakże z uwagi na brak określeń a szczególnie wykazów miejscowości, z których zostały zebrane rośliny, zbyt dużej wartości nie posiada.

Pracę nad uporządkowaniem zielnika po ś. p. Fr. Błońskim prowadziła pod kierunkiem p. Wóycickiego asystentka p. de Castro Lacerda wraz z p. M. Gorczycką, delegowaną przez Sekcję pomocy dla inteligencji. Od września zaś na jej miejsce delegowano p. M. Załuską.

Ze zbiorów uporządkowanych korzystali przy pracach naukowych między innymi: pp. Wł. Szafer z Krakowa, D. Szymkiewicz, S. Kołodziejczyk, J. Kołodziejczyk z Warszawy i p. Kobendza z Włocławka.

Ponieważ obecnie podjęte zostało w Krakowie ostateczne opracowanie zgromadzonych skrzętnie przez ś. p. pr. M. Raciborskiego materiałów do flory polskiej, przeto Gabinet Botaniczny wyraził swą gotowość udzielenia Akademii Umiejętności materiałów, którymi rozporządza. W ten sposób zielnik spełni jedno ze swych licznych zadań, przyczyniając się do pomnikowego wydawnictwa, jednocześnie zaś zyska na materiale krytycznym, który zostanie choć w części raz jeszcze przez specjalistów ściśle przewartościowany.

Pracownia Fizjologiczna dalszy swój rozwój w roku sprawozdawczym zawdzięcza w pierwszym rzędzie uprzejmości p. Leona Kryńskiego, który zgodził się na korzystanie z lokalu zamierzonej pracowni chirurgji doświadczalnej i umożliwił nabycie przez Pracownię Fizjologiczną urządzeń chirurgiczno-doświadczalnych po cenie wyjątkowo niskiej. Dzięki rozszerzeniu lokalu Pracownia Fizjologiczna posiada obecnie specjalne ubikacje, przeznaczone do prac o ściśle określonym typie metodycznym, a więc do badań fizycznych i fizyczno-chemicznych, do prac chemicznych, operacyjno-doświadczalnych i do badań o charakterze biologicznym.

Kierownik pracowni p. K. Białaszewicz przygotowywał do druku pracę nad przemianą materji i energii u pijawek w stanie głodu i odżywiania i doprowadził do końca rozpoczęte wspólnie z p. M. Mincówną poszukiwania nad przemianą materji w stadjach początkowych rozwoju płazów. Z innych osób prace dokonywali:

pp. asystent pracowni T. Vieweger wspólnie z p. J. Viewegerową, R. Błędowski, R. Minkiewicz, S. Librachówna, H. Mędrkiewiczówna, R. Sretter, E. Sznerówna, K. Karaś-Przeradzka, M. Pilewiczówna, P. Szwajsówna, E. Kahl i P. S. Goldberżanka. Wreszcie p. S. Przyłęcki ogłosił pracę ukończoną w roku poprzednim p. t. „Spadek ciśnienia osmotycznego i rola periwitelinu w jajach płazów“ i rozpoczął druk pracy p. t. „Zmiany ciśnienia osmotycznego w czasie rozwoju dzieworodnego zarodków rozwielitek“. Ogółem pracowało w roku ubiegłym 17 osób nad 18 tematami naukowymi.

Pracownia Meteorologiczna była bardzo czynna w okresie sprawozdawczym i działalność jej polegała w dalszym ciągu na opracowywaniu źródłowych monografii poszczególnych elementów klimatycznych dla całokształtu ziem polskich. Prócz tych prac klimatologicznych i kartograficznych prowadzone były bez przerwy pomiary radjacyjne oraz obserwacje meteorologiczne z dodatkiem narzędzi samozapisujących, jak barograf, termograf, pluwiograf i heljograf.

Pośród siedmiu głównych elementów klimatycznych ukończone i wydane już zostały opracowania dwóch elementów niemal najważniejszych, a mianowicie ciśnienia i temperatury powietrza w Polsce. Przebieg tych zasadniczych czynników był dotąd prawie zupełnie niezbadany na terytorjum ziem naszych, w istniejących dotychczas mapach izobar i izoterm interpelowano przebieg tych ważnych izolinji według paru stacji długoletnich (jak Warszawa, Kraków, Lwów, Wilno, Królewiec, Poznań i inne), nie podejrzewając przeważnie tych charakterystycznych i ważnych osobliwości i komplikacji, jakim podlega przebieg ciśnień i temperatur zwłaszcza w obrębie południowych dzielnic Polski.

Jeżeli zważymy przytem, że właśnie wszelkie osobliwości w przebiegu izolinji stanowią cechy zasadnicze i charakteryzują indywidualizm klimatu Polski i że bez poznania rozkładu faktycznego np. ciśnień nie można należycie rozwinąć służby synoptycznej, a nawet i lotniczej w danym kraju, przyjdziemy do wniosku, że opracowanie czynników klimatycznych w Polsce ma zwłaszcza w chwili obecnej szczególne znaczenie.

W wydanej w r. 1917 publikacji „O ciśnieniu powietrza w Polsce i w Europie“ nie można było ograniczyć się tylko do

ziem polskich, lecz dla należytego wystudjowania rozkładu ciśnień wypadło rozszerzyć zakres badań początkowo do Europy a wreszcie i do całej kuli ziemskiej. W związku z tem, nadzwyczajnemu powiększeniu uległ i zakres pracy, co widać choćby z wzrostu liczby stacji barometrycznych do 200 prawie w obrębie Polski i krajów przyległych (na terytorjum geograficznym około 1 000 000 *km*² do 800 stacji w obrębie Europy. Mapy miesięczne i roczne izobar wykreślone przytem zostały na nowo nietylko dla Polski i Europy, ale i dla całej kuli ziemskiej. W ten sposób publikacje, dotyczące klimatu Polski, stanowią zarazem monografie źródłowe do ogólnego poznania klimatów całego świata.

Prócz studjum o stosunkach ciśnień atmosferycznych rozpoczęta została w Pracowni Meteorologicznej w okresie sprawozdawczym nowa praca, dotycząca rozkładu i charakteru prądów powietrznych w Polsce, mająca ważne znaczenie także i dla lotnictwa polskiego. Narazie zbierany i opracowany był materiał dotyczący częstości i prędkości wiatrów dolnych dla całego szeregu stacji, położonych w Polsce i w krajach sąsiednich.

Niezależnie od tego zostały wykreślone nowe poprawione mapy izoterm dla Europy i dla kuli ziemskiej, potrzebne jako uzupełnienie map, ogłoszonych w publikacji „O temperaturze powietrza w Polsce“, w której izotermy były doprowadzone do Karpat i wogóle do granic Polski i wymagały rozszerzenia na terytorja sąsiednie na zasadzie nowoopracowanego materiału.

Kierownikiem Pracowni Meteorologicznej jest p. Wł. Gorczyński, w charakterze asystenta zajęta była p. St. Kosińska, pod której pieczęcią znajdował się główny dział obserwacyjny wraz z pomiarami natężenia promieniowania słonecznego.

W r. 1917 ogłoszono 9 publikacji i rozpraw, przygotowanych w Pracowni Meteorologicznej przez p. Wł. Gorczyńskiego i W. Pogorzelskiego. Prócz prac dotyczących klimatu Polski zawierają one jeszcze i rozprawy z meteorologii teoretycznej. Te interesujące referaty opracowane zostały przez p. W. Pogorzelskiego, który przedstawił rezultaty badań własnych w dziedzinie dynamiki atmosfery. Zasadnicze zagadnienie tej nauki polega na zbadaniu ruchów powietrza, jak również towarzyszących im zmian ciśnienia i temperatury, wychodząc z pewnego znanego rozkładu początkowego prędkości cząsteczek, ciśnień i temperatur. Zagadnienie to

rozwiązywał p. W. Pogorzelski początkowo w sposób przybliżony, słuszny dla niewielkiego przeciągu czasu. Z czynników perturbacyjnych uwzględnione było tylko tarcie powierzchniowe, wprowadzając wyraz empiryczny proporcjonalny względem prędkości. W rozprawie, poświęconej teorii ruchów poziomych w atmosferze, bada W. Pogorzelski przypadek ogólniejszy, rozważając również wpływ siły Coriolisa.

Pracownia Mineralogiczna z powodu zarządzanej przez okupantów czterokrotnej rekwizycji naczyń platynowych została pozbawiona możliwości wykonywania nie tylko specjalnych studjów z zakresu syntezy minerałów, lecz nawet — zwykłych analiz chemiczno-mineralogicznych. Do połowy października r. 1916 pracownia czynną nie była z powodu nieobecności kierownika. W październiku r. 1916 został powołany na stanowisko asystenta pracowni p. St. Małkowski, który w okresie sprawozdawczym wykonał dwie prace.

Z biblioteki pracowni korzystało stale, lub kilkakrotnie 9 osób. Inwentarz biblioteki powiększył się o 21 dzieł w 27 tomach. Czasopism prenumerowano 7. W dziale przyrządów inwentarz pracowni powiększył się o jedną suszarkę kwarcową.

Pracownia Neurobiologiczna zajęta była badaniami anatomicznymi i anatomo patologicznymi mózgu, rdzenia i tkanki nerwowej wogóle. Ogółem dokonano 15 prac; niektóre z nich już są ogłoszone drukiem, inne jeszcze są wykańczane.

W roku sprawozdawczym pracowało 9 lekarzy wraz z kierownikiem p. E. Flatau. Prace, o których wspomniałem, wykonali pp. E. Flatau, J. Koelichen, St. Kopczyński, M. Bornstein, N. Zylberlastówna, M. Erlichówna, L. Burjan, P. Goldstein i Br. Sawicki.

Muzeum pracowni powiększyło się tak, że liczba mózgów z patologii ludzkiej w roku sprawozdawczym wynosi 294.

W Pracowni Radjologicznej w ciągu roku sprawozdawczego czynni byli oprócz p. L. Wertensteina p. H. Lachs, p. Heilpernówna, p. Wertensteinowa, p. Nadratowska i p. Muszkatówna.

Ogłoszone drukiem 4 prace w Sprawozdaniach Wydziału III Towarzystwa wykonane przez p.p. H. Lachsa, L. Wertensteina i M. Wertensteinową. Oprócz tego w biegu jest kilka prac, które zapewne będą ukończone w roku bieżącym.

Na zebraniach odbywanych w pracowni radjologicznej wygłaszali referaty p.p. J. Wierusz-Kowalski, Landau, Lachs, Wiśniewski, Kramsztyk, Wertenstein. Ogółem było 8 posiedzeń z 10 referatami.

Działalność warsztatu wyraziła się między innymi w konstrukcji mikrokalorymetru oraz elektrometru systemu Brauna.

Inwentarz pracowni w dniu 1 października obejmuje 381 pozycji wartości ogólnej rb. 30221 k. 76, z czego w roku bieżącym przybył jeden przedmiot (elektrometr) wartości rb. 40. Biblioteka pracowni składa się z 67 dzieł w 172 tomach wartości ogólnej rb. 1100, z czego w roku sprawozdawczym przybyło dzieł 12 w 17 tomach.

Pracownia Serologiczna w roku sprawozdawczym jak i lat poprzednich, rozwijała się w kierunku praktycznym—wyrobu surowic i szczepionek leczniczych i w teoretycznym—badań z zakresu bakterjologii. W wzmiankowanym okresie wyprodukowano na sprzedaż i dla szpitali 41567 dawek, wartości 16852 rb. 50 kop. Najwięcej wyprodukowano surowicy przeciwbłoniczej, mniej przeciwskarlatynowej, przeciwżółcowej, przeciwdysenterycznej, przeciwgronkowcowej, przeciwmeningokokowej, surowic używanych do celów rozpoznawczych, szczepionek, podłoży i hodowli. Wskutek ciągłego wzrastania cen odczynników, paszy dla zwierząt, samych zwierząt doświadczalnych, niemożności nabywania świnek i małego ciśnienia gazu, niepozwalającego na jednoczesne używanie dwóch aparatów, co pociąga za sobą nieprodukcyjną stratę czasu, warunki pracy laboratoryjnej są coraz trudniejsze. Pomimo to zdołała pracownia pokryć wszystkie zapotrzebowania, wyrabiając preparaty nie ustępujące poprzednim jakościowo i unikając słusznych reklamacji.

Kuratorem pracowni był p. M. Jakowski, czasowym zastępcą kierownika p. Z. Karłowski, asystentem p. R. Szerypo, laborantkami p.p. B. Grabowska i W. Karłowska.

Działalność teoretyczna pracowni również nie uległa przerwie i opracowywanie rozpoczętych tematów postępuje naprzód. W tym kierunku pracowali i ogłosili swe badania przeważnie w Sprawozdaniach Wydziału III T. N. W. pp. L. Karwacki, Groerówna, Bichniewiczówna, Krakowska, Dzierżanowski i Szerypo.

W Pracowni Zoologicznej w roku sprawozdawczym prócz kierownika p. Jana Tura i asystenta pracowni p. St. Sumiń-

skiego pracowali: p. p. Z. Zakolska, G. Potworowski, Wł. Majewski, S. Tenenbaum, G. Stankiewiczówna, Ks. R. Wierzejski, H. Raabe, L. Ostrzeniewski, a także H. Zagrodziński, którego praca p. t. „Studja nad rozwojem zarodkowym potworów złożonych“ została nagrodzona przez Towarzystwo Lekarskie Warszawskie na konkursie imienia Koczorowskiego.

Pracownia Chirurgii doświadczalnej w ciągu roku bieżącego nie była czynną, natomiast lokal jej został oddany czasowo na rozszerzenie pracowni fizjologicznej.

Wydawnictwa Towarzystwa, stanowiące, jak to już zaznaczyłem w zeszłorocznym swem sprawozdaniu, wyraz zewnętrzny i stały jego życia i działalności naukowej, wychodziły w okresie sprawozdawczym przeważnie równolegle do posiedzeń poszczególnych wydziałów; nieznaczne opóźnienia wynikały zwykle z opóźnionego nadsyłania rękopisów przez autorów i prelegentów.

Towarzystwo wydało w roku sprawozdawczym:

1. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego: Rok IX (1916) Wydział I—II zeszyty 4—9 i Wydziału III-go zesz. 6—9 i Rok X (1917) zesz. 1—3 wszystkich 3-ch Wydziałów.

2. Rocznik Tow. Nauk. Warsz. Rok IX (1916).

3. „Prace“ Tow. Naukow. Warszaw. a) Wydziału I, № 5 (K. Wóycicki: Polski ósmiogłoskowiec trocheiczny), № 6 (tenże: Wypiański i Szujski), № 7 (T. Benni: Metoda Palatograficzna w zastosowaniu do spółgłosek polskich); b) Wydziału III-go, № 18 (J. Domaniewski: Fauna Passeriformes okolic Saratowa), № 19 (H. Raabe: Pokolenia jesienne *Amoebidium parasiticum* Cienk.), № 20 (J. Samsonowicz: Utwory dewońskie wschodniej części gór Świętokrzyskich), № 21 (G. Potworowski: Studja teratogenetyczne) i № 22 (St. Sumiński: O budowie i rozwoju narządów kopulacyjnych samczych u *Anax imperator* Leach). Prócz tego w końcu r. 1916 pracownia antropologiczna wydała I tom „Prac z pracowni antropologicznej T. N. W.“ pod kierunkiem p. K. Stołyhwy, o czem już nadmieniałem przy sprawozdaniu z tej pracowni.

Zamiana wydawnictw Towarzystwa z Instytucjami naukowymi zagranicznymi na skutek trwającej wojny była bardzo ograniczona. Jedynie Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego nadesłała

nam 900 dysertacji, w zamian za co przesyłamy jej nasze wydawnictwa.

Z krajowych instytucji zaczęliśmy przysyłać swe wydawnictwa na skutek zwrócenia się do nas z propozycją w tym sensie, Towarzystwu Lekarskiemu Warszawskiemu, Towarzystwu Kursów Naukowych, Towarzystwu Biblioteki Publicznej w Częstochowie, Stowarzyszeniu nauczycieli chrześcijan w Łodzi, wreszcie Seminarjum w Sandomierzu — tym instytucjom przesyłamy wszystkie nasze wydawnictwa. Niektóre wydawnictwa przesyłamy Towarzystwu Hygienicznemu, Radzie m. st. Warszawy, Pracowni Geologicznej Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, oraz Kołom Polonistów, Klasyków i Lingwistów przy Uniwersytecie Warszawskim.

Biblioteka Towarzystwa Naukowego Warszawskiego posiada 165 wydawnictw zamiennych, 8831 dzieł w 17000 tomach. Otrzymywała dary od pojedynczych osób i instytucji krajowych, co będzie podane w sprawozdaniu szczegółowem z działalności Towarzystwa za rok ubiegły, a prócz tego zaznaczyć muszę, że z decyzji Generał-Gubernatora okupacyjnego są obecnie przesyłane do biblioteki po 1 egzemplarzu wszelkie druki i prace oraz wydawnictwa i pisma nadsyłane do cenzury warszawskiej. Poza tem Komisja Krajoznawcza rządowa władz okupacyjnych nadsyła swe wydawnictwa. Mam też do zaznaczenia, że Komisja Likwidacyjna b. Komitetu Obywatelskiego nadesłała do zbiorów naszych odpisy wszystkich memorjałów składanych władzom okupacyjnym oraz ich odpowiedzi. W roku sprawozdawczym otrzymało też Towarzystwo po zmarłym swym członku ś. p. Edwardzie Bogusławskim część jego biblioteki i wszystkie wydawnictwa zmarłego znajdujące się na składzie w księgarniach. Archiwum Główne w Warszawie nadesłało IV tom wydanych przezeń „Pomników prawa“.

W żadnych *zjazdach* za granicą kraju Towarzystwo udziału nie brało. U nas na miejscu na Zjeździe Lekarzy i Hygienistów polskich delegatami Towarzystwa byli p.p. L. Kryński i St. Serkowski, na Zjeździe Techników Polskich p.p. L. Kryński i M. Jakowski. Do organizacji Instytutu doświadczalno-naukowego gospodarstwa wiejskiego w Puławach delegowany został ze strony Towarzystwa p. Sł. Miklaszewski, a do udziału w pracach organizacyjnych Muzeum Narodowego m. st. Warszawy — asystent Gabinetu Nauk Historycznych p. A. Rybarski.

Oprócz nagrody z funduszu ś. p. Marji Stołyhwowej, przyznanej Ks. B. Rosińskiemu, o czym była już mowa, w roku sprawozdawczym przyznano p. K. Wóycickiemu z funduszu nagrodowego im. A. Krasińskiego honorarjum za pracę p. t. „Wyspiański i Szujski“.

W roku sprawozdawczym Towarzystwo otrzymało *zapis* testamentowy w wysokości 3500 rb. uczyniony przez ś. p. Leonarda Dawida na fundusz nagrodowy. Fundusz ten tymczasem obciążony jest dożywociem żony zapisodawcy.

Tyle co do dorobku naukowego i rezultatu pracy naszego Towarzystwa w roku sprawozdawczym.

Śmiem powiedzieć, że dorobek ten jest duży, zwłaszcza biorąc pod uwagę okoliczności, w jakich obecnie pracujemy. Pracownie nasze i gabinety rozszerzają się ciągle—zaczynamy już uczuwać bardzo dotkliwy brak miejsca, mimo że rozporządzamy dużym gmachem z daru protektora naszego Towarzystwa.

Inaczej zupełnie, niestety, przedstawia się sprawa funduszków i środków, dzięki którym pracować możemy. Poza pracownią serologiczną, która utrzymuje się sama ze swych dochodów, jakie płyną ze sprzedaży surowic i szczepionek, na wszystkie instytucje swe musi łożyć Towarzystwo, a środki materialne nasze są względnie do potrzeb instytucji bardzo ograniczone. Procenty od kapitałów ofiarowanych niegdyś Towarzystwu w drobnej nawet mierze nie wystarczają na pokrycie wydatków. I tylko dzięki jedynie pomocy materialnej Kasy im. d-ra J. Mianowskiego możemy egzystować i pracować nadal, mając na celu nie tylko utrzymanie rzeczy już istniejącej, lecz i dalszy rozwój Towarzystwa.

Na tem kończę swe sprawozdanie za rok ubiegły — pozwólcie Dostojni Słuchacze, że zajmę Waszą uwagę jeszcze krótkim zdaniem sprawy z działalności Towarzystwa naszego za ubiegłe pierwsze dziesięciolecie jego istnienia.

A naprzód słów parę o zabiegach, jakie społeczeństwo nasze czyniło, aby, po skasowaniu po powstaniu listopadowem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, pozyskać ognisko pracy ściśle naukowej. Myśl założenia takiego Towarzystwa poruszana była wielokrotnie, lecz wszelkie starania o uzyskanie pozwolenia rozbiły się o nie-

chęć i przeszkody ze strony rządu rosyjskiego, który chciał wszelkimi sposobami stłumić u nas takie dążenia. Gdy w państwie rosyjskiem rozpoczął się t. zw. ruch wolnościowy i gdy Prezesem Ministrów został ks. Światopełk-Mirskij, grono uczonych polskich z Warszawy, z nieżyjącym już prof. Wł. Spasowiczem na czele, złożyło podanie o założenie Towarzystwa Naukowego w Warszawie (1904 r.). Lecz niestety, niedługo były rządy księcia Mirskiego, a z jego upadkiem i podanie i projektowana ustawa przepadły. Dopiero po wydaniu prawa o możliwości tworzenia związków i stowarzyszeń i zatwierdzenia ich przez rządy gubernialne, uzyskano wkrótce pozwolenie na założenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, którego ustawa została zatwierdzoną w Warszawie w dn. 1 Marca 1907 roku.

Pierwsi założyciele w liczbie 14 wraz z kooptowanymi przez nich 28 nowymi członkami zebrali się na pierwszym zebraniu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w dniu 25 listopada 1907 r., a więc przed 10 laty. Zebranie to odbyło się w lokalu, ofiarowanym przez prof. Ig. Baranowskiego w jego mieszkaniu, i tam też funkcjonowało Towarzystwo dzięki gościnności i ofiarności naszego pierwszego członka honorowego do lipca 1911 r., t. j. do czasu gdy dzięki wspaniałemu darowi, uczynionemu przez protektora naszego Towarzystwa hr. J. Potockiego, mogło przenieść się do własnej siedziby, do domu, w którym teraz jesteśmy zebrani.

Jakkolwiek Towarzystwo rozwijało się pomyślnie w ciągu pierwszych lat 4-ch swego istnienia, przy szczupłych środkach materialnych i w nieobszernym lokalu, czego dowodem są liczne prace naukowe członków ogłoszone w Sprawozdaniach i wydawnictwach Towarzystwa — to jednak dopiero od czasu przeniesienia się do obszernego domu własnego i przy zwiększonej ofiarności publicznej na cele Towarzystwa datuje się istotny szybki jego rozwój. Dopiero w tych warunkach mogła być urzeczywistniona myśl rzucona jeszcze w r. 1908 przez nieżyjącego już podówczas członka rzeczywistego ś. p. *Teodora Dunina*, że prawdziwy rozwój Towarzystwo osiągnąć może dopiero wtedy, gdy stworzy własne ogniska samodzielnej pracy naukowej, pracownie i gabinety, że dopiero wtedy istotnie będziemy w stanie wnieść do skarbnicy wiedzy ogólnoludzkiej dorobek umysłowy naszego społeczeństwa, które powinno nie żywić się tylko dorobkiem innych, lecz przeciw-

nie, własną pracą przyczyniać się do postępu wiedzy. Towarzystwo nasze tą drogą stworzyło środowisko pracy naukowej, umożliwiło ludziom nauki prowadzenie badań samodzielnych, teoretycznych i twórczych, a następnie dało im możliwość ogłaszania drukiem ich zdobyczy naukowych.

Pierwszymi kierownikami Towarzystwa wybranymi na pierwszym posiedzeniu ogólnem (25.XI.1907 r.) zostali: Prezes Aleksander Jabłonowski, Wice-Prezes Samuel Dickstein i Sekretarz Adolf Suligowski. Następnie obowiązki prezesa spełniali: Teodor Dydyński i obecny Prezes Bronisław Chlebowski. Wice-Prezesami byli: Zdzisław Dmochowski, Władysław Janowski i terażniejszy Wice-Prezes Leon Kryński. Sekretarzami zaś Stanisław Józef Thugutt, zastępczo Feliks Kucharzewski, Władysław Janowski, Franciszek Pułaski, zastępczo również Henryk Konic i obecny Sekretarz Marjan Jakowski.

Członkami Zarządu, którzy według ustawy biorą czynny udział w kierownictwie spraw Towarzystwa przez przeciąg dziesięciolecia byli lub są: Jan Kochanowski, Feliks Kucharzewski, Jan Tur, Marjan Jakowski, Władysław Janowski, Jan Lewiński, Sławomir Miklaszewski, Franciszek Pułaski, Henryk Konic, Józef Brudziński, Władysław Gorczyński i Alfons Parczewski.

Protektorem Towarzystwa od 25.XI.1911 r. jest członek honorowy Józef hr. Potocki.

Wydział I Towarzystwa, ściśle Wydział językoznawstwa i literatury, pozostawał pod kierunkiem początkowo p. A. A. Kryńskiego, potem Br. Chlebowskiego, a ostatnio znów p. A. A. Kryńskiego. Sekretarzami byli pp. Ig. Chrzanowski, G. Korbut, M. Kridl i St. Słoński. W ciągu dziesięciolecia odbył 80 posiedzeń, na których wygłoszono 91 komunikatów. Przy Wydziale pracowały: Komisja Językowa i Komisja do badań nad historją literatury.

Wydział II, nauk antropologicznych, społecznych, historii i filozofji, prace swe prowadził pod przewodnictwem początkowo Witolda Załęskiego, a potem Walentego Miklaszewskiego i obecnego prezesa J. K. Kochanowskiego. Sekretarzami byli w tym czasie pp. Aleksander Kraushar i obecny Sekretarz Marcelli Handelsman. Na 108 posiedzeniach wygłoszono ogółem 147 komunikatów.

Przy Wydziale tym istnieje Komisja Historyczna, Gabinet Nauk Historycznych i Komisja Statystyczna oraz Gabinet Nauk Ekonomicznych.

Komisja Historyczna jest najstarszą ze wszystkich, jakie przy Towarzystwie zawiązane zostały, gdyż powstała z początkiem 1909 r. Za zadanie postawiła sobie wydawnictwo źródeł dziejowych, w ogólności mazowieckich, a zwłaszcza dotyczących dziejów Warszawy, oraz takie prace pomocnicze historii, jak sporządzanie bibliografji i inwentaryzacja zbiorów archiwalnych. Zamierzone pierwotnie podejmowanie tych prac zbiorowo nie doszło narazie do skutku, natomiast wykonano z ramienia Komisji szereg podjętych przez jednostki, ale planowo, prac inwentaryzacyjnych i wydano 7 tomów materiałów historycznych, opracowanych indywidualnie, ale za aprobatą przedmiotu i metod przez Komisję.

Od roku 1910 Komisja włączyła do swoich stałych zadań pracę nad metodologją wydawnictw, zaś z początkiem r. 1914 zorganizowała dozór nad doborem i wykonaniem swych wydawnictw, wybierając Kierownika wydawnictw Komisji.

Wybuch wojny zahamował w znacznym stopniu działalność Komisji. Posunięto jednak naprzód i sprawę wydawnictwa aktów Unji polsko-litewskich, i sprawę wydawnictwa materiałów do dziejów samorządu warszawskiego do początków wieku XIX; wydrukowano 65 arkuszy najdawniejszych ksiąg sądowych mazowieckich w 3 tomach, opracowano wyniki inwentaryzacji archiwów kościelnych, rozpoczęto inwentaryzację materiałów do dziejów parlamentaryzmu polskiego, wykonano szereg prac przygotowawczych do Atlasu Historycznego Rzpltej, a przede wszystkim postawiono na porządku dziennym sprawę metodologii wydawnictw, nietylko u nas zaniedbaną, i poczyniono skuteczne usiłowania ku teoretycznemu i praktycznemu rozwiązaniu jej zagadnień, jak świadczą rozprawy, referaty i uchwały tej dziedziny dotyczące, oraz zastosowanie współpracy wydawniczej.

Pierwszym przewodniczącym Komisji był Wł. Smoleński, Sekretarzem — I. T. Baranowski, w r. 1911 przewodnictwo objął czasowo J. Kochanowski, jako przewodniczący Wydziału II, sekretarstwo J. Siemieński. W r. 1914 wybrano na przewodniczącego St. Kętrzyńskiego. Kierownikiem wydawnictw jest od utworzenia tego stanowiska J. Siemieński.

Gabinet nauk historycznych. W chwili przeniesienia się Towarzystwa do własnego gmachu (1911), ś. p. A. Jabłonowski przeniósł pracownię swoją do Towarzystwa i przekazał mu swoje poczynania. W ten sposób powstała, jako jedna z pierwszych Pracownia historyczno-geograficzna, a w roku 1913 obok niej został utworzony Gabinet nauk historycznych, poświęcony naukom pomocniczym. Kierownikiem został M. Handelsman.

Zadaniem Gabinetu, który przejął następnie po śmierci ś. p. A. Jabłonowskiego zbiory geograficzno-historyczne, było gromadzenie pomocy naukowych, a zatem bibliografji historycznych, dzieł z zakresu archiwistyki, paleografji, dyplomatyki, atlasów geograficznych i map do użytku historycznego, zbieranie ważniejszych źródeł polskich i obcych. Zadaniem drugim było od założenia stworzenie pracowni fotograficznej, nowoczesnej, umożliwiającej łatwe i szybkie kopjowanie źródeł. Oba te zadania szczęśliwie urzeczywistniono.

Księgozbiór szybko się powiększał. Pewną część książek wydzielono z biblioteki centralnej T-wa, znaczną uzyskano od instytucji naukowych polskich i obcych (Biblioteka hr. Krasińskich, Archiwum krajowe i miejskie w Pradze, Archiwum krajowe w Brnie, Akademia Czeska, Rumuńska, Serbska, Instytut slawistyczny w Sofji, Instytut dla badań Europy południowo-wschodniej i in.), część pewną nabyto na warunkach ulgowych dzięki życzliwości Akademji w Zagrzebiu i Krakowie, większość sprowadzano, względnie obficie, zwłaszcza do czasu wybuchu wojny. Pierwszy rok wojny nieco powstrzymał tempo rozwoju, które znowu uległo ożywieniu w roku ubigłym. Nabyto aparat fotograficzny wielkości 18×24 cm. do zdjęć bezpośrednich na papier. Utworzono pracownię na miejscu. Wypożyczano aparat na podróże naukowe. Niestety, od wybuchu wojny unieruchomiony aparat ten nie powrócił jeszcze z ostatniej podróży archiwalnej.

Kierownikiem Gabinetu przez cały czas jego istnienia jest Marceli Handelsman, asystentem Antoni Rybarski.

Komisja Statystyczna utworzona w lipcu 1915 roku, wzięła za jedno ze swych zadań głównych kontynuowanie Rocznika Statystycznego Królestwa Polskiego, wydawanego poprzednio przez p. W. Grabskiego. Pod redakcją członka Komisji i przy udziale osób, biorących udział w pracach Komisji, opracowany zo-

stał i wydany w końcu r. 1916 tom III Rocznika Statystycznego, uwzględniający obok Królestwa Polskiego i inne ziemie polskie.

W ciągu 2-letniego istnienia Komisja odbyła 9 posiedzeń, na których zajmowano się sprawami bieżącymi oraz wysłuchano i przedyskutowano 8 komunikatów naukowych. Staraniem Komisji utworzony został w r. 1916 przy Wydziale II-im T. N. W. Gabinet nauk ekonomicznych, kierownikiem którego został Redaktor wydawnictw Komisji p. E. Strasburger.

Wydział III-ci w ciągu pierwszego dziesięciolecia swego istnienia odbył 81 posiedzeń, na których przedstawiono 516 komunikatów; z nich 264 przypada na prace matematyczne oraz badania nad przyrodą nieożywioną i 252 na badania w zakresie biologji. Znaczne bardzo wzmoczenie się produkcji Wydziału III-go daje się zauważyć od r. 1913, t. j. od okresu rozpoczęcia prac w założonych nowych pracowniach Towarzystwa. Względne zmniejszenie się liczby przedstawionych komunikatów przypada jedynie na jesień 1914 r., poczem wszakże praca Wydziału wzmaga się — pomimo wciąż trwającej wojny — i wprędce znacznie przekracza rozmiary swej wydajności przedwojennej. Więć dotychczasowe maximum ogłoszonych przez Wydział III-ci rozpraw przypada na rok 1916, przyczem należy zauważyć, że rok bieżący prawdopodobnie — sądząc z biegu prac dotychczasowych — maximum owe znacznie przekroczy.

Jest dość ciekawe, że właśnie w okresie wojennym z Wydziału III-go wyszło najwięcej rozpraw znaczniejszej objętości, przedstawiających przeważnie obszerniejsze opracowania monograficzne, a ogłoszonych w „Pracach“ Towarzystwa. Gdy od roku 1908 do 1914 rozpraw takich wyszło w Wydziale III sześć — od r. 1914 do jesieni 1917 ogłoszono ich szesnaście, z czego połowę w roku 1916. Obecnie znowu kilka prac większych znajduje się w druku. Większość wzmiankowanych opracowań monograficznych odnosi się do zakresu nauk biologicznych.

Przewodniczącymi Wydziału byli kolejno w tym okresie pp.: Eysmont, Lewiński, Thugutt, Sekretarzem p. Jan Tur.

W roku 1917 przypada dziesięciolecie istnienia Komisji Stałej do badań astronomicznych, geofizycznych i meteorologicznych, której pierwsze posiedzenie organizacyjne odbyło się w dniu 5 października 1908 r. Inicjatorem pow-

stania Komisji Stałej Meteorologicznej (która dopiero w roku 1911 przybrała tytuł Komisji do badań astronomicznych, geofizycznych i meteorologicznych) był p. S. Dickstein, ówczesny Wice-Prezes T-wa Naukowego. Wybrany na posiedzeniu w dniu 21 listopada 1908 r. Zarząd Komisji w osobach p. S. Dicksteina oraz Sekretarza p. W. Gorczyńskiego pełnił swe funkcje bez przerwy przez całe dziesięciolecie.

Od założenia do 1 lipca 1917 r. odbyła Komisja 35 posiedzeń naukowych, na których wygłoszono około 100 komunikatów, referatów i sprawozdań. Ogółem prelegentów było 21, a większość wygłoszonych przez nich komunikatów została opublikowana bądź w „Sprawozdaniach z posiedzeń T. N. W.“, bądź też w „Wiadomościach Matematycznych“, lub w „Pracach Matematyczno-Fizycznych“. Staraniem Komisji wydane zostały dwie publikacje pana W. Gorczyńskiego, a mianowicie: 1) Materjały do poznania opadów w Królestwie Polskiem (okres 1901 – 10) z dodatkiem o opadach w Warszawie 1803/1910 i w Jędrzejowie 1886/1905; 2) Materjały zebrane w r. 1911 na stacjach Sieci Meteorologicznej Warszawskiej. Do tej ostatniej publikacji dodana została rozprawa p. t. „Wartości pyrheljometryczne i sumy ciepła dla Warszawy według pomiarów w okresie 1901/1913“ (wraz z streszczeniem francuskim: „Valeurs pyrhéliométriques et les somes d'insolation à Varsovie pendant la période 1901/1913“).

Nadto staraniem Komisji sprowadzone zostały przyrządy dla pomiarów promieniotwórczości atmosferycznych (dokonanych przez p. St. Landaua w okolicach Ojcowa) oraz do pomiarów pyrheljometrycznych dla wyznaczenia stałej słonecznej metodą ekranów absorbcyjnych. Te ostatnie wyznaczenia zostały dokonane z pomyślnym wynikiem przez p. W. Gorczyńskiego w Ursynowie pod Warszawą w ciągu lata 1909 r.

W r. 1914 otrzymała Komisja cenny dar od p. W. Szaniawskiego z Przegalin w postaci koła południkowego, które przeznaczone zostało dla Obserwatorjum im. Jędrzejewicza, stanowiącego obecnie własność Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Nadto wartościowy zbiór dzieł i czasopism ofiarowany przez p. F. Kucharzewskiego.

Pracownia Antropologiczna jest najstarszym zakładem T. N. W. a zarazem i najstarszym zakładem tego rodzaju na

całym obszarze ziem polskich. Została bowiem założoną 20 września 1905 r. przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie przez Kazimierza Stołyhwę. W roku 1911-ym Pracownia Antropologiczna została przekazaną Towarzystwu Naukowemu i przeniesioną do nowego gmachu.

Rozwój pomyślny Pracowni Antropologicznej, zwiększenie się liczby jej pracowników, rozrost znaczny zbiorów i powstanie przy pracowni antropologicznej Oddziału Archeologicznego spowodowało potrzebę stopniowego powiększania jej lokalu. Całość lokalu, zajmowanego przez Pracownię jest wcale obszerną, wszakże rozwój tego zakładu spowodował, że już znowu jest za ciasno, zarówno pracownikom jak też i zbiorom.

Kierownikiem Pracowni od samego początku istnienia tego zakładu był Kazimierz Stołyhwo. Pierwszą towarzyszką pracy kierownika była jego żona ś. p. Marja Stołyhwowa. Od roku 1912 zatwierdzona przez Zarząd T. N. W. w charakterze laborantki Pracowni Antropologicznej, faktycznie jednak była nią od samego początku istnienia Zakładu i oddała mu wielkie usługi jako nadzwyczaj staranna, sumienna i pilna pracownica.

Stanowiska asystentów Pracowni w latach ubiegłych zajmowane były przez pp. St. Lencewicza, St. Poniatowskiego i M. Rzewuską. Obecnie istnieją przy Pracowni Antropologicznej cztery etaty dla asystentów i stanowiska te są zajęte przez pp. R. Jakimowicza, St. Krukowskiego, M. Lipcównę i R. Tylplównę.

Działalność naukowa Pracowni Antropologicznej ześrodkowała się w kierunku antropologiczno-archeologicznym. Wyrazem tej działalności jest, że od początku istnienia tego Zakładu ogłoszono drukiem 62 prace naukowe, które zostały w niej wykonane całkowicie lub częściowo.

W Pracowni Antropologicznej zogniskowaną była również działalność byłej Komisji Antropologicznej T. N. W. Gdy w roku 1912 Komisja ta została rozwiązana, wówczas w Pracowni Antropologicznej zaczęły się odbywać posiedzenia konferencyjne. Od r. 1912 do 1 lipca 1917 r. odbyto ogółem 57 posiedzeń konferencyjnych, na których rozpatrzono i przedyskutowano 71 rozpraw i referatów.

Mając na celu rozwój pomyślny działalności naukowej Pracowni Antropologicznej, kierownik jej projektował utworzyć przy

T. N. W. specjalny fundusz nagrodowy w celu wyróżnienia najlepszych prac naukowych wykonanych w Pracowni. Z funduszu tego przyznano 3 nagrody, a mianowicie: pp. St. Poniatowskiemu, St. Krukowskiemu i Ks. B. Rosińskiemu.

Pracownia Fizjologiczna została założona z funduszu ofiarowanego przez członka T.N.W. p. J. Pawińskiego i istnieje od 1912 roku. W ciągu pięcioletniego okresu istnienia pracowało w niej ogółem 32 osoby. Drukiem ogłoszono prac 14. Kierownikiem był p. J. Sosnowski, a w szóstym roku p. K. Białaszewicz.

Pracownia Mineralogiczna została założona w r. 1904 środkami prywatnymi p. Stanisława Józefa Thugutta. Pracownia ta przeniesiona została do gmachu T. N. W. w jesieni r. 1911 i po dokonaniu potrzebnych urządzeń rozpoczęła działalność w styczniu r. 1913.

Pracownia przystosowaną była do badań chemiczno-mineralogicznych. Przedmiot badań podjętych stanowiły studia nad składem i budową wewnętrzną minerałów, nad ich przemianami i pochodzeniem. W rok 1913 p. Stanisław Józef Thugutt ogłosił w pracowni 4 prace. Następnie, wskutek nieobecności w Warszawie Kierownika, wywołanej przez wojnę, działalność pracowni uległa zawieszeniu aż do października 1916 r.

Wskutek powtarzającej się czterokrotnie rekwizycji naczyń platynowych, pracownia została pozbawiona możliwości prowadzenia badań z zakresu mineralogji chemicznej, a nawet wskutek ostatniej, dokonanej w maju r. 1917 rekwizycji stało się niemożliwym precyzyjne wykonywanie zwykłych analiz chemiczno-mineralogicznych.

W październiku r. 1916 powołany został na stanowisko asystenta pracowni p. Stanisław Małkowski.

Pracownia Neurobiologiczna przeniesioną została z Polskiego Towarzystwa Psychologicznego do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w październiku 1911 roku. Na mocy umowy pomiędzy temi Towarzystwami Pracownia Neurobiologiczna przeszła na własność Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Kierownikiem Pracowni od początku jej istnienia był p. Edward Flatau, asystentem p. Teofil Simchowicz, laborantką p. Jermołowiczowa, obecnie p. Achard. Dotąd pracowało w Pracowni 31 lekarzy.

Prace dokonywane w Pracowni obejmują anatomję normalną i porównawczą układu nerwowego, anatomję patologiczną i patologję doświadczalną oraz terapię doświadczalną w dziedzinie cho-

rób nerwowych. Główny kierunek pracowni jest doświadczalny i obejmuje szeroki zakres t. zw. neurologii doświadczalnej.

Żałuję bardzo, że brak czasu nie pozwala mi na tem miejscu wymienić tych wszystkich ciekawych i cennych tematów, nad jakimi pracowano w tej pracowni. Część rezultatów pracowni została już opublikowaną w I tomie Prac wydanych przez Pracownię.

Oprócz tego pracownia ma na celu stworzenie Muzeum stałego, składającego się zarówno z preparatów makroskopowych jak i mikroskopowych. Liczba mózgów, znajdujących się obecnie w Pracowni, wynosi 294.

Założenie Pracowni Radjologicznej zawdzięczyć należy w pierwszej linii inicjatywie p. Józefa Kernbauma. Pragnąc uczcić pamięć syna swego ś. p. Mirosława Kernbauma, radjologa, zmarłego w Krakowie w r. 1911, ofiarował sumę 10000 rb. na otwarcie pracowni Radjologicznej przy Towarzystwie Naukowem oraz wyraził gotowość wypłacania w razie dojścia tego projektu do skutku zasiłku rocznego na jej prowadzenie. Towarzystwo Naukowe rozumiejąc doniosłość powstania w kraju placówki tej nowej, a tak ważnej gałęzi nauki, do której rozwoju badania polskie tak znakomicie się przyczyniły, zajęło się gorąco tą sprawą. Powstał zamiar postawienia pracowni na stopie odpowiadającej wymaganiom współczesnym i powierzenia kierownictwa nią p. Curie-Skłodowskiej. Tak postawiona sprawa znalazła poparcie w Komitecie Kasy im. J. Mianowskiego, który przyobiecał w przedsięwzięciu potrzebną pomoc finansową. Zarząd Towarzystwa Naukowego wysłał wiosną r. 1912 do p. Curie-Skłodowskiej delegację w osobach hr. J. Potockiego, pp. Fr. Pułaskiego i J. J. Boguskiego w celu uproszenia jej do objęcia kierownictwa pracowni. Jednakże p. Curie, z uwagi na zobowiązania swe względem Uniwersytetu Paryskiego, a zwłaszcza powstającego w tym czasie w Paryżu Instytutu im. jej męża, nie mogła przenieść się całkowicie do Warszawy. Zaproponowała osadzenie w pracowni w charakterze asystentów swoich, celem prowadzenia prac doświadczalnych pp. Jana Danysza i Ludwika Wertensteina. Zobowiązała się do ogólnego kierowania temi badaniami i do przyjeżdżania co rok na kilka miesięcy, zanim okoliczności pozwolą jej porzucić Paryż.

Po powrocie delegacji do Warszawy sprawa utworzenia pracowni w myśl naszkicowanego przez p. Curie programu została

zadecydowana. Kasa imienia J. Mianowskiego przyznała na ten cel rb. 20 000 jednorazowo.

Prace organizacyjne trwały aż do lutego r. 1914 i wtedy dopiero można było rozpocząć badania naukowe. Pierwsze wyniki tych badań ogłoszone zostały na posiedzeniu czerwcowym Wydziału III-go T. N. W.

Wytkniętą linię rozwoju pracowni przerwała wojna. P. Danysz powołany został do służby czynnej we Francji, gdzie poległ w listopadzie r. 1914. Udział p. Curie-Skłodowskiej w czynnościach pracowni został uniemożliwiony, a faktyczne kierownictwo przypadło w udziale p. L. Wertensteinowi. Ten stan rzeczy trwa do dziś dnia.

W ciągu lat 1914—17 pracowało w pracowni radjologicznej osób 11.

Ogłoszono drukiem prac 14.

W r. 1916 zaczęły odbywać się w pracowni radjologicznej zebrania z udziałem grona fizyków i chemików, na których wygłaszano referaty o aktualnych kwestjach naukowych treści fizycznej i fizyczno-chemicznej. Ogółem wygłoszono 18 referatów.

Pracownia Serologiczna powstała przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim z końcem 1912 roku z przekazanego po cenie kosztu Instytutu Serologicznego p. W. Palmirskiego. Organizacją pracowni, jako części Instytutu Biologicznego imienia Marcellego Nenckiego, zajęli się pp. J. Brudziński, Sz. Dzierzgowski i W. Janowski. Kierownikiem pracowni został p. T. Gryglewicz. Przedstawicielstwo wyrobów otrzymała firma Fr. Karpiński i L. Spiess. Pierwszym kuratorem pracowni był p. W. Janowski, następnym i dotychczasowym jest p. M. Jakowski.

Podczas wojny skład osobisty pracowni zmienił się zupełnie: zmuszeni byli wyjechać kierownik p. Gryglewicz i asystenci pp. Owczarewicz i Porębski; na ich miejsce wstąpili, jako zastępcy pp. Karłowski i Szerypo. Pomimo wojny i wciąż uciążliwszych warunków pracy, ciągłość jej nie uległa przerwie ani w praktycznym, ani w teoretycznym kierunku.

W okresie sprawozdawczym wyprodukowała pracownia 250 000 dawek surowic leczniczych, szczepionek i innych preparatów, wartości 100 000 rb. Z ogólnej liczby sprzedanych, wymienionych i ofiarowanych szpitalom surowic było 87% przeciwbło-

nicznej, 5% przeciwpaciorkowcowej, 4% przeciwszkarlatynowej, 3% przeciwdyżenterycznej, 0,68% tężcowej, 0,3% przeciwgronkowcowej i 0,02% przeciwmeningokokowej.

Tematów teoretycznych w tym czasie opracowywano w pracowni ogółem 29, częściowo ogłoszonych drukiem, częściowo jeszcze opracowywanych. Wszystkie te prace są wymienione w odnośnych sprawozdaniach dorocznych.

W Pracowni Zoologicznej założonej w końcu 1912 r., z funduszu ofiarowanego przez d-ra J. Pawińskiego, pracowało w ciągu pięciu lat jej istnienia 30 osób w charakterze pracowników stałych, kilkanaście zaś korzystało dorywczo z urządzeń pracowni. Z 30 pracowników stałych 16 ogłosiło wyniki swych prac drukiem w wydawnictwach Towarzystwa. Ogół wykończonych w pracowni prac wynosi 35 tytułów.

Wydawnictwa Towarzystwa Naukowego — to najwidoczniejszy dowód pracy Towarzystwa i przedstawia się on bardzo okazale.

W ciągu dziesięciu lat swego istnienia Towarzystwo wydało 9 Roczników „Sprawozdań z posiedzeń“ zawierających 86 zeszytów, a prawie 10000 stron. Prócz tego w „Pracach“ Towarzystwa wyszło 41 większych monograficznych dzieł oraz w „Wydawnictwach“ 18 dużych opracowań. Z tych wszystkich dzieł obszerniejszych niemal $\frac{2}{3}$ przypada na okres wojenny, co jest w swoim rodzaju zjawiskiem uderzającym. Dzięki pomocy ze strony Komitetu Kasy im. Mianowskiego można było prowadzić działalność wydawniczą Towarzystwa, pomimo ustawicznie wzrastających kosztów papieru i druku.

Redaktorem wydawnictw był początkowo Józef Eysmont, a od maja 1908 r. obecny redaktor Jan Tur.

Całkowity spis wydawnictw Towarzystwa jest obecnie dołączany do każdego zeszytu Sprawozdań.

Towarzystwo nasze było w stałych *stosunkach zamiennych swych wydawnictw* na wydawnictwa instytucji naukowych nie tylko w całej prawie Europie, lecz także Ameryce i Japonji (Boston, Filadelfja, Tokjo). Rozumie się, że rzecz ta miała miejsce do czasu wojny. Ogółem byliśmy w stosunkach zamiennych ze 157 instytucjami naukowymi w Polsce i poza jej granicami.

Biblioteka Towarzystwa w ciągu całego dziesięciolecia wykazuje stały rozwój. W pierwszym roku sprawozdawczym liczyła

ona 4 wydawnictwa znamienne i 37 dzieł w 47 tomach. Obecnie liczy 165 wydawnictw zamiennych i 8831 dzieł, co stanowi mniej więcej 17000 tomów, poza bibliotekami oddzielnych pracowni i Gabinetów. Powstała wyłącznie z darów. W skład jej weszły następujące większe dary: A. Jabłonowskiego, E. Grabowskiego, Rauszera, E. Bogusławskiego, Kasy im. d-ra Mianowskiego, L. Szwedego, H. Wohla. Dopiero od 1 stycznia 1917 r. wchodzi do niej także książki nadsyłane z Urzędu Prasowego.

Nagrody za prace naukowe przyznało Towarzystwo w ubiegłym 10-leciu z funduszu im. Adama Krasińskiego pp.: M. Kridłowi, K. Wóycickiemu i M. Mannowi, z funduszu Wydziału I-go pp.: T. Benniemu, Szyjkowskiemu, Słońskiemu i K. Wóycickiemu, z funduszu Wydziału II-go p. Jakubowskiemu, z funduszu Maryi Stołyhwowej pp.: Krukowskiemu i ks. B. Rosińskiemu, z funduszu R. Kuratowej p. Przemysławowi Dąbkowskiemu.

Jeśli teraz zwrócimy się do strony finansowej rozwoju Towarzystwa, to jako ilustrację podam tylko pierwszy i ostatni rok dziesięciolecia. Otóż, gdy w pierwszym roku istnienia Towarzystwa dochody ze składek i ofiar wynosiły 7657 rb., wydatki zaś tylko 604 rb., a bilans zamknął się w cyfrze 7052 rb., budżet zaś na rok następny był przewidywany na sumę 3980 rb., to w dniu 31 grudnia 1916 r. budżet na rok 1917 przewidywał sumę 109140 rb., a bilans sięgnął cyfry 510093 rb. Jako druga ilustracja rozwoju niech posłużą 3 cyfry, określające wartość majątku ruchomego Towarzystwa: w dniu 1 stycznia 1908 r. własnością Towarzystwa były 4 przedmioty wartości 13 rb., w dniu 1 stycznia 1909 r. już 22 przedmioty wartości 165 rb., a w dniu 1 stycznia 1917 r. — 5446 przedmiotów, wartości ogólnej 86280 rb.

A wszystko to stać się mogło li tylko dzięki dużej ofiarności rozumnych jednostek naszego społeczeństwa, rozumiejących cele i zadania Towarzystwa i uznających potrzebę rozwoju nauki ścisłej w społeczeństwie polskim. Dzięki im za to...

Nie mogę tu wymienić wszystkich szczegółów dotyczących zapisów i ofiar na rzecz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, są one co roku ogłaszane w sprawozdaniach Zarządu Towarzystwa,

a przez to dostępne dla wszystkich interesujących się tą sprawą. Zaznaczyć jednak muszę w krótkich wyrazach główne okresy ofiarności publicznej i główne pozycje naszych środków, aby dać pojęcie, czemu zawdzięczamy możliwość pracy, a więc i rozwój Towarzystwa.

Na pierwszym miejscu winienem wymienić ofiary pierwszego naszego członka honorowego prof. Ig. Baranowskiego i protektora Towarzystwa hr. Józefa Potockiego. Jak to już zaznaczyłem, dzięki tym ofiarom mogła instytucja egzystować, a potem rozwijać się i przyjąć charakter działalności jaką obecnie widzimy. Pierwszy z tych ofiarodawców przez 4 lata użyczał lokalu Towarzystwu wraz z całym urządzeniem, a potem w różnym czasie zasilął fundusze nasze 20 000-mi rubli na cele ogólne Towarzystwa i na Instytut biologiczny, drugi ofiarował Towarzystwu dom przy ul. Kałiksta 8, w którym Towarzystwo posiada swe pracownie i gabinety, bibliotekę, zbiory i kancelarię.

Fundusze wieczyste ofiarowane w różnym czasie na określone cele Towarzystwa wynoszą obecnie ogółem 111 076 rb. Są to fundusze imienia Roberta i Aleksandry Bernerów, hr. Adama Krasieńskiego, Witolda Kropiwnickiego, Stanisława Kostrowickiego, Wychowańców Szkoły Głównej, Marji Stołyhowej i Róży Kuratowej.

Zapisy testamentowe ś. p. Anny Bothe, Zuzanny Wszeborowej i Feliksa Merły wynoszą w ogólnej sumie 37 000 rb. — Zapisy testamentowe dotąd niezrealizowane z powodu wojny, lub z powodu obciążenia zapisu dożywociem, są to zapisy ś. p. Władysława Marzyńskiego, Bronisławy Gleinich, Wiktora Berensa, Juljusza Zawialicz-Muczulskiego, hr. Henryka Potockiego, Balbiny Sobockiej, d-ra Augustyna Łoguckiego i Leonarda Dawida w sumie ogólnej 117 350 rb.

Fundusze o przeznaczeniu specjalnem są następujące: fundusz im. Ks. J. T. Lubomirskiego 14 416 rb. obecnie prawie już wyczerpany z powodu użycia go na wydawnictwa, fundusz nagrodowy T. Chądzyńskiego 450 rb., fundusz im. Aleksandra Jabłonowskiego, przekazany przez zmarłego naszego pierwszego Prezesa Towarzystwa na wydawnictwa, na prace historyczno-geograficzne i na wydanie aktów historycznych w ogólnej sumie 15 417 rb., wreszcie fundusz na wydawnictwo „Historji szkół wyższych“ — 817 rb.

Inne ofiary, które w ogólnym zarysie wymienię, składano na cele ogólne lub specjalne Towarzystwa. Nie będę wyliczał pojedynczych pozycji i nazwisk, gdyż przydługie byłoby to i tak dość obszerne moje sprawozdanie. Szczegóły te każdy znaleźć może w drukowanych co roku Sprawozdaniach Towarzystwa. Zaznaczę tu tylko, że ofiary składały osoby ze wszystkich sfer naszego społeczeństwa: ludzie o nazwiskach historycznych, kapitaliści, inteligencja zarabiająca na życie, oraz oficjaliści fabryczni. Niech te parę słów będą dla nich podzięką za zrozumienie potrzeby popierania nauki polskiej.

Ofiary na cele ogólne Towarzystwa wyniosły ogółem w dziesięcioleciu rb. 19035, na Instytut biologiczny — 47 170 rb., na Wydział I—800 rb., na Wydział II —5500 rb., na Wydział III—450 rb., na Komisję Historyczną — 250 rb., na Komisję do badań astronomicznych, geofizycznych i meteorologicznych — 1400 rb., na pracownię antropologiczną — 1300 rb., oraz na pracownię radjologiczną — 58180 rb., licząc w to fundusz spłacany obecnie przez rodz. Kernbaumów, a którego odsetki, płacone początkowo jako renta, szły na utrzymanie tej pracowni.

A wreszcie wspomnieć tu muszę z podzięką i uznaniem o instytucji, która stale popiera usiłowania naszego Towarzystwa, o czem corocznie wspominamy w naszych sprawozdaniach, t. j. o Kasie pomocy im. D-ra J. Mianowskiego, która w ostatnich latach co rok udziela znacznych sum na potrzeby instytutów Towarzystwa (w roku ostatnim przeszło 37 000 rb.) — bez jej pomocy prace nasze w tym zakresie, jak obecnie, byłyby niemożliwe.

Na tem kończę. — Niech mi daruje, Dostojne Zgromadzenie, że zbyt długo może zatrzymałem uwagę Jego na suchych szczegółach, lecz uważamy sobie za obowiązek, pracując przy pomocy ogółu, temuż ogółowi zdać sprawę z naszej działalności.

Niech mi wolno będzie tu wyrazić życzenie, aby mój następca w końcu drugiego dziesięciolecia, mógł zaznaczyć jeszcze szybszy i większy rozwój Towarzystwa, niż ja to mogłem dziś uczynić.

Mam nadzieję, że z Bożą pomocą, przy naszej pracy i poparciu społeczeństwa tak niezawodnie będzie!